

Ingliz va o'zbek frazeologik birliklarining qiyosiy o'rganilish nazariyasi

Mardiyeva Maxbuba Shavkatovna
SamDCHTI katta o'qituvchisi

Anotatsiya: Ingliz va o'zbek frazeologiyasini o'rganish insonda madaniy tushuncha uyg'otadi. Maqollar, iboralar kabi frazeologik birliklar o'zi mansub bo'lgan millatning madaniyatini o'zida aks ettirganligi sababli ingliz va o'zbek frazeologiyasini tahlil qilish va qiyoslash har ikkala millatning madaniyati, dunyoqarashlari haqida tushuncha berishga xizmat qiladi. Shunday ekan ushbu maqola frazeologik birliklar hamda ularning madaniyatlararo qiyosiy tahlili haqida mushoxada yuritadi.

Kalit so'zlar: Frazeologik birliklar, turg'un birkmalar, qiyosiy tahlil, tarjima metodlari, madaniyatlararo kompetensiya.

Theoretical study of comparative analysis of English and Uzbek phraseological units

Mardiyeva Makhbuba Shavkatovna
Senior teacher of SamDCHTI

Annotation. The study of English and Uzbek phraseology fosters a cultural understanding in individuals. Since phraseological units such as proverbs and idioms reflect the culture of the nation they belong to, analyzing and comparing English and Uzbek phraseology helps to gain insight into the cultures and worldviews of both nations. This article discusses phraseological units and their cross-cultural comparative analysis.

Keywords: Phraseological units, fixed expressions, comparative analysis, translation methods, cross-cultural competence.

Теоретическое исследование сравнительного анализа английских и узбекских фразеологических единиц

Мардиева Махбуба Шавкатовна
Старший преподаватель СамГИИЯ

Аннотация. Изучение английской и узбекской фразеологии способствует формированию культурного понимания у людей. Так как фразеологические единицы, такие как пословицы и идиомы, отражают культуру нации, к которой они принадлежат, анализ и сравнение английской и узбекской фразеологии помогает лучше понять культуры и мировоззрения обеих наций. В этой статье рассматриваются фразеологические единицы и их межкультурный сравнительный анализ.

Ключевые слова: Фразеологические единицы, устойчивые выражения, сравнительный анализ, методы перевода, межкультурная компетенция

Frazeologiya tilshunoslikning bir bo'limi bo'lib, tilning frazeologik birliklari, ya'ni iboralar, maqollar, matallar va boshqa turg'un birikmalarni o'rganadi. Frazeologiyani asosiy maqsadlaridan biri nutqda avvaldan tayyor bo'lgan turg'un birikmalarni avvaldan tayyor bo'lmagan so'z birikmalaridan ajrata bilishdir. Frazeologiya tilshunoslikning mustaqil tarmog'i sifatida 20-asrning 40-yillarida rus tilshunosligida paydo bo'lgan va keyinchalik o'zbek tilshunosligida ham rivojlangan. O'zbek tilshunosligida frazeologiya sohasidagi tadqiqotlar 1950-yillardan boshlangan. Shu kungacha frazeologizmlar turli jihatlardan o'rganilgan va bir necha lug'atlar tuzilgan. Sh.

Rahmatullayev, B. Yoʻldoshev, A. Mamatov kabi olimlar bu sohada muhim ishlar olib borganlar. Oʻzbek tilidagi frazeologik birliklarning asosiy xususiyatlari quyidagilardan iborat (**Malinowski, 1923**).

Turgʻunlik: Frazeologik birliklar oʻz tarkibini oʻzgartirmaydi va doimiy shaklda qoʻllaniladi. Masalan, “tarvuzi qoʻltigʻidan tushdi” iborasining oʻzgarish tarkibga ega boʻlib, qaysidir soʻz oʻzgartirilsa iboraning maʼnosi ham oʻzgaradi va u turgʻun birikmalik xususiyatini yoʻqotadi. Maqollarda ham xuddi shunday, oʻzbek maqollarining tarkibidagi soʻzlar asrlar davomida maqollarning turgʻun tarkibi boʻlib kelgan. Faqatgina, baʼzi maqollardagi soʻzlar sinonim soʻz bilan almashgan variantlari boʻlishi mumkin (Rahmatullayev, 1978). Masalan, “Bilagi zoʻr birni yiqar, bilimi zoʻr – mingni” maqoli tarkibidagi soʻzlar ham oʻzgarish tartibga egadir. Maʼnodoshlik: Frazeologizmlar koʻpincha bir necha soʻzning birikmasidan hosil boʻlib, yangi, koʻchma maʼnoni ifodalaydi va bir nechta koʻchma maʼnodagi birliklar bir-biri bilan maʼnodoshlik, yaʼni sinonimlik xususiyatiga ega boʻlishi mumkin. Masalan, “butun tafsiloti bilan” maʼnosini anglatuvchi “ipidan-ignasigacha” iborasining “qilidan quyrugʻigacha”, “miridan sirigacha” degan sinonimlari mavjud. Sintaktik rolga ega ekanlik: Frazeologik birliklar gap tarkibida turli sintaktik vazifalarni bajarishi mumkin. Frazeologik birikmalar yaxlit holda bitta gap boʻlagi, baʼzan toʻliq bitta gap vazifasida ham kelishi mumkin. Masalan, Sharifning ogʻzi qulogʻigayetganini koʻrgan Habiba ham xursand boʻldi gapida “ogʻzi qulogʻiga yetganini” iborasi sintaktik vazifasiga koʻra toʻldiruvchi vazifasini bajarmoqda. Ingliz tilidagi frazeologiyaning rivojlanishi asrlar davomida shakllangan va koʻp hollarda xalq ogʻzaki ijodiyoti, adabiyot, va tarix bilan uzviy bogʻliq. Frazeologik birliklar, jumladan idiomalar va maqollar, ingliz tilida juda muhim rol oʻynaydi. Ularning aksariyati qadimgi ingliz adabiyoti va Bibliyadan olingan.

Shekspir asarlari ham frazeologiyada muhim ahamiyatga ega boʻlgan manbalardan biridir. Masalan, “break the ice” (suhbatni boshlash) iborasi Shekspirning “The Taming of the Shrew” asaridan kelib chiqqan. Frazeologik birliklarning rivojlanishi davomida ular maʼnolari oʻzgarib, yangilangan kontekstlarda qoʻllanila boshlagan. Masalan, “kick the bucket” iborasi hozirda oʻlimni bildirsa-da, dastlab boshqa maʼno anglatgan bolishi mumkin. Shu tariqa, vaqt oʻtish bilan madaniy va tarixiy tajribalar orqali frazeologiya boyib borgan. Ingliz frazeologiyasining asosiy xususiyatlaridan biri uning majoziy maʼnosidir. Koʻplab frazeologik birliklar toʻgʻridan-toʻgʻri tarjima qilinmasdan, kengroq kontekstda tushuniladi. Masalan, “spill the beans” (sirni oshkor qilish) iborasi soʻzma-soʻz tarjima qilinsa, uning asl maʼnosi yoʻqoladi. Ushbu majoziy qoʻllanishlar nutqni ifodali va jonli qiladi. Ingliz frazeologik birliklarining keying asosiy xususiyati bu birliklarning oʻzgarish tuzilishga ega ekanligidir, ular tarkibiy qismlarga boʻlinmaydi va hech qaysi qismi oʻzgartirilmaydi. Masalan, “cool as a cucumber” (bosiqlik) iborasi tarkibiy qismlari oʻzgarmaydi. Madaniy va tarixiy jihatlar ham ingliz tili frazeologiyada katta ahamiyatga ega. Koʻplab frazeologik birliklar maʼlum madaniy voqealar yoki kundalik hayotiy tajribalar bilan bogʻlangan. Masalan, “the ball is in your court” (navbat sizda) iborasi tennis oʻyinidan kelib chiqqan va hozirda kundalik suhbatlarda keng qoʻllaniladi.

Umuman olganda, oʻzbek va ingliz tillaridagi frazeologik birliklar til va madaniyatning boyligini aks ettiradi. Ularning oʻxshashliklari va farqlari tilshunoslar va tarjimonlar uchun qiziqarli tadqiqot mavzusi boʻlib xizmat qiladi. Ushbu maqolada oʻzbek va ingliz tillaridagi frazeologik birliklarning oʻziga xos xususiyatlari, oʻxshashliklari va farqlari tahlil qilindi. Frazeologiya, koʻp soʻzli iboralar va barqaror ifodalar tadqiqoti sifatida, til, madaniyat va tafakkurni tushunishda muhim rol oʻynaydi. Oʻzbek va ingliz tillaridagi frazeologik birliklarni tahlil qilish orqali, biz ularning lingvistik va madaniy asoslarini yoritishga harakat qildik. Oʻzbek va ingliz tillaridagi frazeologik birliklar koʻpincha milliy xarakter va madaniy qadriyatlarni aks ettiradi. Masalan, oʻzbek tilida mehmondoʻstlik, doʻstlik va hurmat kabi qadriyatlar koʻp frazeologik birliklarda ifodalangan. Ingliz tilida esa, pragmatizm va individualizm kabi qadriyatlar koʻproq uchraydi. Bu farqlar, har ikki tilning frazeologik birliklarida aks etgan madaniy va ijtimoiy omillarni tushunishga yordam

beradi. Shuningdek, o'zbek va ingliz tillaridagi frazeologik birliklarning grammatik tuzilishi ham farqlidir. Ingliz tilida ko'pincha old qo'shimchalar va bog'lovchilar (**Benson, 1997**). Ingliz idiomalarini tadqiq etish va ularni xorijiy tillarga tarjima qilishning o'ziga xos nazariy hamda amaliy jihatlari mavjud bo'lib, ularning yechimlarini belgilab olmaguncha, idiomalar tarjimasining ko'pqirrali jaraen ekanligini anglab bo'lmaydi. Bugungi kunda idioma tushunchasi bilan bog'liq ravishda quyidagi muammolar, ya'ni frazeologizm o'zi nima, – idiomall va lidiomatikall, idiomatiklik spesifikasi, idiomalarning bir so'zga muqobildorligi, turg'un so'z birikmalarining metaforikligi va obrazlilik, semantik motivlashmaganlik va anomaliya, idiomada ma'nolar ko'chishi yoki semantik yangilanish, ba'zi idiomalarni o'zga tillarga tarjima qilib bo'lmaslik eki tarjima qilishning juda qiyin kechishi, idiomalardagi ekspressivlik, idiomada so'zlarning ekvivalentligi kabi masalalar o'ziga nisbatan tadqiqotchining munosabatini aniqlashtirib olishni taqozo etadi.

Ingliz idiomalarini o'zbek tiliga o'g'irishdagi muhim masalalardan biri bu – idiomaning o'zi nima mazmunga egaligini anglab olishdir. Idiomalar tilning leksik-semantik boyligi bo'lib, til serjiloligi, uning serma'noligini ta'minlaydi. Idiomada o'z tuzilishi, semantik qurilishi, tildagi vazifalari nuqtai nazaridan tilshunoslar uchun har doim katta qiziqish uyg'otib kelgan.

Shuningdek, o'zbek va ingliz tillaridagi frazeologik birliklarning grammatik tuzilishi ham farqlidir. Ingliz tilida ko'pincha old qo'shimchalar va bog'lovchilar

ishlatiladi, o'zbek tilida esa bu kabi birliklar kamroq uchraydi. Bu farqlar, har ikki tilning frazeologik birliklarini tarjima qilishda qiyinchiliklar tug'dirishi mumkin. Xulosa qilib aytganda, o'zbek va ingliz tillaridagi frazeologik birliklar, ularning lingvistik va madaniy xususiyatlarini yoritishda muhim ahamiyatga ega. Ushbu tadqiqot, til o'rganish va madaniyatlararo muloqotda yangi imkoniyatlar ochib beradi va kelajakda yanada chuqurroq tadqiqotlar uchun asos bo'lib xizmat qiladi.

Frazeologiya – bu tilning muhim bo'limlaridan biri bo'lib, so'z birikmalarining, iboralarining va turli ifodali tuzilmalarining tizimini o'rganadi. Har bir tilning frazeologiyasi o'ziga xos bo'lib, uning madaniyati, dunyoqarashi va xalqning tarixi haqida ma'lumot beradi. Ingliz va o'zbek frazeologik birliklarini qiyosiy o'rganish esa bu ikki tilning frazeologik tuzilmasini, o'xshashlik va farqlarini aniqlashga imkon beradi. Bu jarayon til o'rgatishda juda muhim ahamiyatga ega, chunki frazeologik birliklar nafaqat tilning grammatik, balki uning madaniy va semantik jihatlari ham o'z ichiga oladi.

Frazeologiya so'zi lotin tilidan olingan bo'lib, "frazeologiya" so'zi ifodalashni, ya'ni iboralar va birikmalarni tashkil etishni anglatadi. Bu so'zlarning umumiy ma'nosi, ular turli kontekstlarda ishlatilganda bir xil yoki farqli ma'nolarni keltirib chiqaradi. Frazeologik birliklar o'z ichiga iboralar, maqollar, idiomalar, falsafiy iboralar va boshqalarni kiritadi. Ular tilni boyitadi va nutqning ko'proq ifodali bo'lishiga yordam beradi. Shuningdek, frazeologik birliklar tilni o'rganishda ijtimoiy va madaniy kontekstni tushunishga yordam beradi, chunki ular tilda faqat so'zlarning grammatik qoidalarini emas, balki odamlarning turmush tarzini, ma'naviyatini va qarashlarini aks ettiradi.

Ingliz va o'zbek tillari o'rtasidagi frazeologik birliklarni qiyoslashda, birinchi navbatda, ikki tilning farqli ravishda shakllangan frazeologik tuzilmalariga e'tibor qaratish zarur. Ingliz tilidagi frazeologik birliklar ko'pincha ingliz xalqining hayot tarzini, tarixini va madaniyatini aks ettiradi, o'zbek tilidagi frazeologik birliklar esa o'z navbatida o'zbek xalqining milliy an'analari va qadriyatlari bilan bog'liq. Shunday qilib, frazeologik birliklarning shakllanishi, ularning ishlatilishi va mazmuni har ikki tilda madaniy o'ziga xosliklar bilan belgilangan.

Har ikkala tilning frazeologiyasi tasvirli iboralar va taqqoslashlardan foydalangan holda ifodalash imkoniyatini kengaytiradi. Masalan, ingliz tilidagi "to spill the beans" (sirni oshkor qilish) va o'zbek tilidagi "sirni ochish" iboralar o'xshash ma'no beradi.

Ingliz va o'zbek tillaridagi frazeologik birliklar ko'pincha shaxsiy hissiyotlar, emotsiyalarni ifodalashda ishlatiladi. Masalan, ingliz tilida "heart of gold" (yaxshi niyat) va o'zbek tilida "yuragi oltindan" (yaxshi yurak) iboralar bir xil emotsional qiymatga ega.

Har ikkala tilda ham har doim ishlatiladigan keng tarqalgan frazeologik birliklar mavjud. Misol uchun, ingliz tilidagi "the early bird catches the worm" va o'zbek tilidagi "erta turib ishlash" iboralarining ma'nosi va tarixi o'xshash (**Kučukov, 2006**).

Ingliz tilidagi frazeologik birliklar ko'pincha anglosakson madaniyatiga xos bo'lib, ular o'zining tarixiy va ijtimoiy ahamiyatiga ega. O'zbek tilidagi frazeologiya esa asosan Markaziy Osiyo va o'zbek xalqining an'analari bilan bog'liq. Misol uchun, ingliz tilidagi "to bite the bullet" (qattiq va og'ir ishni qilish) va o'zbek tilidagi "pichoqni qattiq tishlash" iboralarining ma'nolari bir xil bo'lsa-da, bu iboralar har ikki xalqning tarixi va shart-sharoitlariga bog'liq holda shakllangan.

Ingliz tilida frazeologik birliklar ko'proq so'z birikmalariga asoslangan bo'lsa, o'zbek tilida ko'proq so'zlarning qo'shilishi yoki so'zning o'zgartirilishi orqali frazeologik birliklar hosil bo'ladi. Ingliz tilida "to hit the nail on the head" iborasi aniq grammatik strukturaga ega, o'zbek tilida esa "yaxshi ishni qilish" yoki "mo'ljalga to'g'ri yetish" kabi iboralar ko'proq sintaktik jihatdan o'zgarib turadi.

Ingliz va o'zbek frazeologik birliklarini qiyoslashning muhimligi shundaki, bu til o'rgatish jarayonida o'quvchilarga nafaqat grammatik, balki madaniy va ijtimoiy kontekstni ham o'rgatishga imkon beradi. Frazeologiya tilni o'rganishda tilning mazmunini, uning ishlatilishini va turli vaziyatlarga mos keladigan nuqtalarni tushunishga yordam beradi. Qiyosiy tahlil orqali o'quvchilar ikki tildagi o'xshashliklarni va farqlarni aniqlab, tilni samarali o'rganishadi.

Qiyosiy tahlil shuningdek, o'quvchilarga frazeologik birliklarni faqat so'zma-so'z o'rganishning o'rniga, ularni kontekstga mos ravishda ishlatishga o'rgatadi. Bu, o'z navbatida, tilning ifodali kuchini va uning qatlamlarini yaxshi tushunishga yordam beradi. Shuningdek, bu jarayon, o'quvchilarga madaniyatlararo muloqotni yaxshilashda ham yordam beradi, chunki frazeologik birliklar ko'pincha tilni va madaniyatni o'zaro bog'laydigan ko'priklar vazifasini bajaradi.

Ingliz va o'zbek frazeologik birliklarining qiyosiy tahlili til o'rgatish jarayonida juda muhim o'rin tutadi. Bu tahlil ikki tilning frazeologik tizimlarini tushunishga yordam beradi va o'quvchilarga to'g'ri va madaniy jihatdan to'g'ri ishlatiladigan frazeologik birliklarni o'rgatishga imkon yaratadi. Shuningdek, bu jarayon madaniy o'ziga xosliklarni, tilning so'z boyligini va uning ifodalovchi imkoniyatlarini kengaytiradi. Oxir-oqibat, bu frazeologik birliklarni to'g'ri va samarali ishlatish, ikki til o'rtasidagi o'xshashlik va farqlarni chuqurroq tushunishga yordam beradi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati

1. Akmanova, R. (2015). "Frazeologik birliklar va ularning tildagi o'rni". Tashkent: Fan va texnologiya.
2. Benson, M., Benson, E., & Ilson, R. (1997). "The BBI Combinatory Dictionary of English: Your Guide to Collocations and Grammar". Amsterdam: John Benjamins Publishing.
3. Dzyaloshinsky, I. (1988). "Frazeologiya: Teoriya i praktika". Moscow: Nauka.
4. Kučukov, E. (2006). "Madaniyatlararo kommunikatsiya". Tashkent: O'qituvchi.